

Silvija Borovnik

Medkulturnost v romanu Maje Haderlap "Engel des Vergessens"

Przekłady Literatur Słowiańskich 7/1, 303-315

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Medkulturnost v romanu Maje Haderlap
Engel des Vergessens / Angel pozabe
in strategija prevoda v slovenščino

Interculturality in Maja Haderlap's novel
Angel of Oblivion
and strategies of translation into Slovene

Silvija Borovnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost,
silvija.borovnik@um.si

Data zgłoszenia: 26.02.2016 r. — Data recenzji i akceptacji: 13.03.2016 r.

Abstract: The article analyses the intercultural elements in Maja Haderlap's novel *Angel of Oblivion* (orig. 2011, transl. 2012). The novel, based on familial autobiographical foundations and discussing the suffering of Carinthian Slovenes during the Second World War, is unique also because the author, herself a Carinthian Slovene, wrote it in German. This fact was harshly criticized by Florjan Lipuš in his novel *Enquiry for the Name* (2013). He labeled Haderlap's book release as linguistic heresy. The novel was translated into Slovene by Štefan Vevar. In this article, his innovative translation solutions, with which he stressed the role of the Slovenian language in Haderlap's novel, are presented. In his translation, he managed to preserve the bilingual, intercultural and even Carinthian dialectal elements of which the novel comprises and which make this novel Slovene. It belongs to the work of the authors that are marked by a double, intercultural identity.

Key words: Maja Haderlap's novel *The Angel of Oblivion*, Slovene translation, bilingualism, interculturality.

Ko je leta 2011 pri nemški založbi Wallstein izšel roman koroške Slovenke Maje Haderlap *Angel pozabe*, z nemškim naslovom *Engel des Vergessens*, je njegov izid vzbudil veliko pozornost.

Prvič zato, ker je roman v zgodbi, ki sloni na avtobiografski podlagi, v epski, a obenem lirsko pretanjeni širini zarisal trpljenje koroških Slovencev v času druge svetovne vojne v Avstriji, ko so nacisti mučili in izseljevali številne Slovence, nacistično nasilje pa je med preprostimi ljudmi rodilo partizanski odpor, edinstven v nemškem prostoru. Avstrija je zaradi njega po drugi svetovni vojni dobila status žrtve, ne pa nemške sodelavke v času preganjanja in vojnega nasilja. Ta tema je bila po drugi svetovni vojni malone zamolčana, partizansko gibanje pa je bilo marginalizirano, odvrženo na smetišče zgodovine. Toda v slovenskih krajih, v odročnih gorskih vaseh v okolici Celovca, ki je bil nekoč pretežno slovensko mesto, se je spomin na vojne in povojne krivice ohranil. Prenašal se je iz roda v rod, z izpovedmi ljudi, ki so bili med vojno mučeni na domovih, v zaporih in deportirani v nacistična taborišča, a so imeli vsaj nekateri srečo, da so si rešili gola življenja, ter po vojni skušali ponovno zaživeti. V revščini, odmaknjeni od velikih centrov politike in oblasti. Ta del zgodovine je Maja Haderlap oživila na osnovi babičine zgodbe, ki je preživela taborišče Ravensbruck, medtem ko so mnoge koroške Slovenke, preproste kmečke in bajtarske ženske, osumljene sodelovanja s partizani, tam umrle. Ta del zgodbe je pisateljica oživila tudi z literarno podobo svojega travmatiziranega očeta, ki je bil med vojno najmlajši koroški partizan in, čeprav še otrok, preganjan in mučen. Na osnovi njegove izkušnje je pokazala, kako je vojna tudi po vojni še trajala, kako je segala v sodobnost in ljudem ni dovolila, da bi se od nje osvobodili. Ta del zgodovine je bil do izida pisateljčinega romana nemški javnosti, zlasti srednji in mlajši generaciji, neznan. Svoje zgodovine niso poznali v tej luči in zato je roman nanje deloval kot odkritje. Partizane je njihova nemško pisana zgodovina prikazovala kot izdajalce avstrijske domovine, kot Titove privrženice, kot pripadnike komunizma, s čimer pa, kakor je razvidno iz tega pričevanjskega romana, partizansko gibanje na slovenskem Koroškem v Avstriji zelo dolgo, skoraj do konca vojne, ni imelo nobene zveze. Maja Haderlap je pokazala, da je bil partizanski odpor na Koroškem zgolj odpor preprostih, tudi vernih ljudi, zoper hitlerjansko nasilje. Ljudje pa so ga izbrali, ker so čutili, da se morajo nasilju upreti. O kakršni koli ideji komunizma ni bilo med njimi ne duha ne sluha. Partizani iz Slovenije, iz tedanje Jugoslavije, so na Koroško prišli šele v zadnji tretjini vojne ter se šele potem povezali s koroškimi partizani. To je bila ena od zgodovinskih resnic, ki jo je Haderlapova posredovala nemško govorečim bralcem. Njen roman, ki je tudi zgodba o slovenskem rodu, je bil po tej plati zagotovo nekaj posebnega.

Drugič je bil roman poseben po tem, da je na osnovi babičinih pripovedi izpostavil žensko vojno zgodbo. Pisateljčina babica, med vojno jetnica v nacističnem taborišču Ravensbruck, je svoji vnukinji pogosto pripovedovala drobce o svojem trpljenju v taborišču, na osnovi katerih je deklica, pozneje pisateljica, sestavljala zgodbe ne le o babici, temveč tudi o številnih drugih ženskah, sorodnicah, sosedah in znankah, ki so trpele v tem taborišču in od koder se mnoge niso več vrnile k svojim družinam. To je zagotovo najbolj pretresljivi del romana. Sama se

spominjam najprej grobne tišine, ko je pisateljica na enem od literarnih večerov v Celovcu brala odlomek iz tega dela romana, nato pa svojega pogleda po dvorani, v kateri so navzoči s solzami v očeh strmeli predse. Angel pozabe, tisti angel, ki v romanu opominja na nekaznovane zločine, a obenem tudi blaži spomin, je plaval po prostoru. Kako je bilo to mogoče, kako se je lahko kaj takega dogajalo, so bila nema vprašanja, ki so jih zastavljale žalostne oči. Roman *Angel pozabe* pa je dosegel naklado, ki šteje danes okrog sto tisoč prodanih knjig. Reakcije bralcev pa so bile po pričevanju avtorice same nepričakovane. Ljudje, tudi povsem neznani, so jo ustavljali na ulici, jo objemali, ji čestitali, se ji zahvaljevali za ta roman. Sledile so tudi številne literarne nagrade, prva je bila nagrada Ingeborg Bachmann. Zagotovo izjemna odmevnost v sodobnem času, ki jo redko doživi ženska literarna ustvarjalka, še nikoli pa je ni bila deležna nobena Slovenka.

Tretja posebnost tega romana pa se skriva v dejstvu, da je napisan v nemščini, ki ni avtoričina materinščina. Pisateljica, tudi sama koroška Slovenka iz Lepe ne pri Železni Kapli, je doraščala v popolnoma slovenskem okolju. Člani njene družine, babica, oče, mama, brat, pa tudi sosedje daleč naokrog, so govorili med seboj le slovensko. Slovenske so bile trgovine in gostilne v okolici, slovenska je bila gorska osnovna šola, ki jo je obiskovala in v kateri sta bila njena učitelja, prav tako Slovenca, pesnik Valentin Polanšek in pisatelj Florjan Lipuš. Vloga slovenščine v romanu je zelo poudarjena. Avtorica je s tem romanom prikazala manjvreden položaj koroških Slovencev v Avstriji ne le med drugo svetovno vojno, temveč tudi po njej, v sodobnem času. Z literarnimi sredstvi je jasno spregovorila o diskriminaciji, o prisilnem izginjanju Slovencev, o zaničevanju in zanikovanju slovenskega jezika. In vendar je roman napisala v nemščini.

Pisateljica se je šolala na slovenski gimnaziji v Celovcu, po končani gimnaziji pa je študij nadaljevala na dunajski univerzi. Študirala je germanistiko in gledališke vede, iz katerih je tudi doktorirala. Jezik njenega socialnega in študijskega okolja je bil nemški, zato je postajal vedno močnejši, nemščina pa je vedno bolj vdiral tudi v njen osebni literarni svet. Svoji prvi pesniški zbirki *Žalik pesmi* (1983) in *Bajalice* (1987) je še napisala v slovenščini, za pripoved v svojem romanu pa je izbrala jezikovni prestop v nemščino. V številnih intervjujih, ki jih je dala po izidu tega dela, je razlagala, kako jo je nemščina varovala pred temami, ki so bile preveč boleče in ob katerih bi se lahko sicer čustveno razkrojila do te mere, da o njih ne bi mogla več pisati. Nemščino, je razlagala pisateljica, je tako izbrala kot nekakšno „neoprensko obleko“, ki ji je omogočala distanco do upovedenega. Nemščina v pripovedi ji je omogočila obrambni zid, tako da je lahko postala zgolj medij, ki pripoveduje zgodbo. Toda v romanu je zapisala tudi, kako je pozneje, po študiju in ob zaposlitvi v avstrijskem Mestnem gledališču v Celovcu začutila, da se ji slovenščina polagoma izmika, da jo zapušča, da je slovenščina „pospravila predale“, „zapustila njeno omaro“ in „s seboj odnesla svoje najlepše obleke“¹. Po

¹ M. Haderlap: *Engel des Vergessens*. Roman. Gottingen, Wallstein Verlag, 2011, s. 231.

tej izpovedi lahko sklepamo dvojje: da je nemščino kot literarni jezik pisateljica resda izbrala kot varovalo in ščit pred preveliko čustveno vpletenostjo, a obenem tudi zato, ker romana v slovenščini na tako zahtevnem stilističnem nivoju ne bi znala napisati. Nemščina je torej postala njen literarni jezik predvsem zato, ker se v njem čuti močnejšo.

Florjan Lipuš je njenemu jezikovnemu prestopu iz slovenščine, ki je bila na Koroškem v Avstriji vedno „spodnji jezik“, vedno znova zatirana v primerjavi z „zgornjim jezikom“, to je z nemščino, posvetil obširno poglavje v romanu *Poizvedovanje za imenom* (2013). V njem ni slepomišil in je pisateljico z bolečino okrcal za to, da je prestopila v nemščino ter da ni ostala zvesta jeziku, kakor je zapisal, „zaradi katerega so nas zmerjali in topli“². Zanj pomeni njen roman dejanje jezikovnega in kulturnega odpadništva, ki ga on sam, ki je bil njen učitelj in pisateljski prijatelj, nadvse obžaluje:

Pred to knjigo je bilo sicer napisanih sicer nešteto drugih, a bile so napisane v nepravem jeziku. Tudi niso bile napisane prepozno ali prezgodaj, bile so napisane ob napačnem času. Nobena njih za utelesitev deželne poštenosti, pravičnosti ni bila uporabna, ta je bila. Knjiga je zavrгла svoje borno poreklo in se preselila iz spodnjega jezika v zgornji jezik, uverjena, da bo od zdaj naprej izžarevala gospodskost in razkošnost³.

Roman v nemščini obžaluje tudi zato, ker ni edini primer med pisatelji srednje in mlajše generacije na Koroškem, pri katerih se slovenščina izgublja, ki pa so po njegovem vendar dovolj močni, da bi lahko svojo materinščino ohranjali tudi na umetniški ravni, a se namesto tega sami odločajo za odpadništvo in „svoje prestopništvo zdaj glasno uprizarjajo tudi duhovnosti zmožni, nadarjeni, oblagodarjeni s talenti, globljih spoznanj sposobni, ustvarjalni, tisti z vsem potrebnim in nepotrebnim preskrbljeni“⁴. Pisatelj njihovo literarno snovanje v nemščini ironično komentira:

Nalašč se izkoreninjajo, namenoma in hote, razkoračeni se postavijo za svojim hrbtom, od zadaj se zabašejo pod pazduho, v sunku nategnejo, nategujejo, dokler sami sebe ne izrujejo iz zemlje⁵.

Slovenski pisatelji, ki pišejo v nemščini, po njegovem pomagajo ukinjati slovenščino, kajti: „Jezik plačujemo z ničemer drugim, jezik plačujemo z jezikom“⁶. Njegov opomin je zelo oster:

² F. Lipuš: *Poizvedovanje za imenom*. Maribor, Litera, 2013, s. 56–58.

³ Ibidem, s. 57.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, s. 58.

⁶ Ibidem.

Predniki so vsi trpeli, v zgornjem jeziku so jih topli, jim ukradli dom in prostost, vzeli osebnost in ugled. Prestali so taborišče, se vrnilo živi, zdaj jih tepejo in kradejo potomci⁷.

Njegova napoved glede prihodnosti slovenščine na Koroškem v Avstriji pa je prav zaradi takih jezikovnih prestopov pesimistična. Sledila jim bosta „duhovni mrk“ in „popolna tema“, izid romana Maje Haderlap v nemščini pa imenuje Lipuš zato „praznik razvalin“⁸.

Toda v tem nemško pisanem romanu igra slovenščina opazno in poudarjeno vlogo. Ves roman se odvija pretežno v slovenskem svetu in povsem jasno je, da je slovenščina pripovedovalkina materinščina. Če je materni jezik tisti, v katerem človek moli, potem v romanu najdemo tudi tako poudarjeno mesto. V nemškem izvirniku je namreč tisti del, ki se nanaša na molitev, na to, kako mama uči hčerko moliti, napisan v slovenščini:

Mutter betet mit mir sveti angel varuh moj, bodi vedno ti z menoj, stoj mi noč in dan ob strani, vsega hudega me brani, amen und sagt, dass Engel in die Seele eines Menschen blicken und ihre geheimsten Gedanken lesen können⁹.

Bralec nadalje prebira, da obiskuje pripovedovalka slovensko osnovno šolo, da se uči slovenskih otroških pesmic, npr. iz Župančičeve zbirke *Mehurčki*, da ji mama pripoveduje otroške zgodbe, npr. tisto o Vidku, ki so mu ukradli srajčico, da se otroci navdušujejo nad slovenskimi otroškimi in mladinskimi filmi, npr. nad Kekcem, ter da se za to, da lahko v gorskih krajih gledajo slovensko televizijo, morajo potruditi daleč k sosedom, ker slovenski televizijski program v drugi polovici šestdesetih let z antenami še ni bil povsod dosegljiv. Obenem pa je zapisano tudi, da avstrijska politika za Slovence posebnega TV-programa ne želi vzpostaviti¹⁰. O popolnoma slovenskem svetu, v katerem se roman odvija, pričajo tudi družinska imena romanesknih likov (Rastočnik, Perko, Majdič, Želodec itd.), tisti Slovenci pa, ki so bili internirani v nemška koncentracijska taborišča, izpovedujejo, da je bila slovenščina zanje „ščit božji“¹¹. K slovenski besedi, k molitvi in pesmi so se namreč na skrivaj zatekali takrat, kadar jim je bilo najbolj hudo, v slovenskosti so našli uteho in upanje. Da to niso prazne, patetične besede, priča tudi literarnozgodovinsko dejstvo o pisateljčini teti Katarini Miklav, ki je v Ravensbrücku umrla v plinski celici, a je v taborišču na skrivaj pisala slovenske pesmi, ki jih je zaupala sointerniranki, znani botaničarki dr. Angeli Piskernik, ona pa jih je iz taborišča pretihotapila in jih tako v rokopisni knjižici ohranila:

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, s. 59.

⁹ M. Haderlap: *Engel...*, s. 13.

¹⁰ Ibidem, s. 26.

¹¹ Ibidem, s. 30; M. Haderlap: *Angel pozabe*. Prev. Š. Vevar. Celovec/Maribor, založba Drava in Litera, 2012, s. 23.

Zanesenjaška Mici je v verzih zapisovala v svoj zvežčič slovenske napeve, pesmi in pisma svojemu ljubemu in tetam Katrci, Urši, Leni, Malki in Angeli, vezla jezik zvočnega opoja, nepretrganega napeva. Edino, kar je ostalo od nje¹².

Ta zbirka preproste ženske, ki je bila pesniška samorastnica, pripoveduje tudi o tem, kako se svoji identiteti ni mogoče odpovedati. Ni se ji bilo mogoče odpovedati niti v najhujših vojnih razmerah, v taborišču sredi najbolj brutalnega nasilja, tudi za ceno življenja ne. Viri navajajo, da je Katarina Miklav pred smrtjo leta 1944 v zid taboriščne celice vpraskala naslednje rime v slovenščini: „In že so travniki zeleni in pašniki po vsej Lepeni. / Pred hišo tam — moj mili vrt. / A tu, a tu povsod le smrt“¹³.

Rod pisateljice in pesnice Maje Haderlap je rod slovenskih ljudskih pesnikov in pesnic. V romanu *Angel pozabe* je omenjeno, da so na domači kmetiji v Lepeni prepevali, pesnili in igrali ljudske igre v slovenščini. Slovenske spominske zapise je izdal tudi Majin stric Tonči Haderlap (*Graparji*, 2007, *Moje zarje*, 2013), pesmi in zgodbe pa še njena mama Karla Haderlap (*Sledovi vojni v kapelških grapah*, 1997, *Leta človekova*, 2005). V romanu *Angel pozabe* najdemo tudi otroško pesmico v slovenščini, ki priča o nacističnem nasilju nad Majinim očetom, ki je bil v vojnem času še otrok. Mučili so ga, da bi izdal očeta, ki je bil v partizanih: „Ko pasel sem jaz kravce, / je prišel policist / in v oreh me obesil / in mislil da sem list“¹⁴. V romanu je slovenščina označena kot „naš jezik“¹⁵, gozd pa tisto mesto, kjer so se med drugo svetovno vojno skrivali „naši ljudje“¹⁶.

Ker je zvestoba slovenščini v romanu tako zelo poudarjena in se nanjo nanašajo mesta, ki izražajo veliko ljubezen do tega jezika, menim, da je Lipuševa „obsodba“ tega romana zaradi nemščine, v kateri je napisan, preostra. Je rezultat predvsem njegove perspektive in življenjskih izkušenj, seveda pa tudi zamer do vseh tistih, ki so mu slovenščino prepovedovali in jo zaničevali. Maja Haderlap pa je že pripadnica generacije koroških Slovencev, ki gojijo do nemščine kot literarnega jezika nekoliko drugačen, manj obremenjujoč odnos. V Avstriji so imeli možnost za to, da so se lahko šolali v slovenščini, v Celovcu so lahko obiskovali slovensko gimnazijo, na tamkajšnji univerzi je bil v okviru slavistike uveden študij slovenskega jezika in literature, brali so lahko slovenske časopise, izdajali revije v slovenskem jeziku. Živijo pa v svetu, zaznamovanem z globalizacijo, ki prinaša tudi na literarnem področju najrazličnejše jezikovne prakse. Med njimi literarni prestopi v drug, „tuj“ jezik, nikakor niso redki, nastajajo pa iz popolnoma osebnih in zelo različnih razlogov. Po mojem mnenju bi bilo treba te razloge

¹² M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 202.

¹³ Vir: volksgruppen.orf.at/slovinci/stories/2600873.

¹⁴ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 113—114.

¹⁵ M. Haderlap: *Engel...*, s. 75; Eadem: *Angel pozabe...*, s. 56.

¹⁶ M. Haderlap: *Engel...*, s. 76; M. Eadem: *Angel pozabe...*, s. 57.

spoštovati in se prepustiti pisateljevi izbiri. Roman pa je zaradi vsega naštetega, kljub temu da je napisan v nemščini, tudi slovenski roman. Sodi med dela tistih avtorjev oz. avtoric z dvojno, medkulturno zaznamovano identiteto.

Posebno zanimivo vprašanje pa se je ob izidu romana zastavljalo na prevajalski ravni. Pisateljica se je namreč odločila, da romana v slovenščino ne bo prevajala sama. Prevajanja se je tako lotil Štefan Vevar, znani knjižni prevajalec iz nemščine, sicer pa tudi sam po poreklu iz Koroške, le da iz tistega dela, ki se nahaja v Sloveniji, iz Kotelj. To dejstvo ni nepomembno, saj je v romanu precej koroških narečnih izrazov, ki jih je treba poznati oz. imeti posebno občutljiv odnos do njih. Koroščina je bila torej tudi prevajalčeva prva materinščina, kar je po tej plati za prevajalsko delo ponudilo zagotovo dobrodošlo izhodišče. Eno najbolj izrazitih vprašanj glede strategije njegovega prevajanja iz nemščine v slovenščino pa se je nadalje skrivalo v dejstvu, da se v nemško pisanem romanu številni deli in delci pojavljajo v slovenščini. Zato so se porajala vprašanja v zvezi s tem, kaj bo na takih mestih storil prevajalec, da se ta izrazita oblika dvojezičnosti oz. medkulturnosti v slovenskem prevodu ne bo izgubila. Izkazalo se je, da se je odločil za zanimivo, gotovo pa tudi iznajdljivo strategijo prevajanja takih jezikovno dvoravninskih mest. Navajam nekaj primerov:

Dialektalne koroške besede so v slovenskem prevodu ohranjene, zapisane pa so v kurzivu. Enega takih značilnih primerov najdemo npr. na mestu, ko babica odpira kozarec z marmelado: „*Malada* piše na nalepkah, ki jih je s kašo iz moke, mleka in sline nalepila na kozarce. Njena *malada* je bila temnorjava in grenko-sladka po okusu“¹⁷.

Podobno ohranjeno in zapisano v kurzivu je mesto, ko se je po tleh razlil jajčni rumenjaki in je deklica vzkliknila *sonči gre*¹⁸; ohranjen je tudi dialektalni izraz za deklico, ki ji babica ljubeče pravi *kokica*.

Ohranjanje dialektalnih besed v prevodu, zapisanih kurzivno, karakterizira govor preprostih ljudi, npr. babičin govor.: „Treba je prijazno prisluhniti poljem in gozdovom, se jim prikupiti, meni, ne pa jih *krancljati* z verzi“¹⁹. Včasih so te dialektalne besede kalki iz nemščine (npr. iz glagola „bekranzen“).

Zanimivo pa je v slovenskem prevodu mesto, ko reče babica vnukinji po koroško „dečva“²⁰, a v originalu tega koroškega izraza sploh ni. V originalu najdemo namreč na tem mestu le knjižni in nezaznamovani nemški izraz „das Madchen“²¹. Prevajalec je na tem mestu dodal svoj interpretativni delček, ki je posrečen, saj bi se v slovenščini „deklica“ bralo preveč izumetničeno. Lik babice je namreč v romanu lik preproste Korošice, ki se izraža v narečju. Iz romana je tudi razvidno, da je koroško narečje njena edina slovenščina, da se v knjižni slo-

¹⁷ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 5.

¹⁸ Ibidem, s. 8.

¹⁹ Ibidem, s. 21.

²⁰ Ibidem, s. 24.

²¹ M. Haderlap: *Engel...*, s. 32.

venščini ne izraža, medtem ko je nemški državni jezik zanjo le „Lagersprache“, taboriščni jezik, in ga niti ne zna niti noče govoriti.

Enak primer predstavlja mesto, ko babica z drugimi igra karte: „Svoji najljubši igri pravi *avženga*, višja karta vzame nižjo“²². V nemškem izvirniku pa je uporabljena nevtralna knjižna beseda „Wirtschaften“²³.

V skladu s tako sliko podeželskega sveta, v katerem se različni romaneskni liki izražajo izključno v koroškem narečju, so tudi nekatera druga mesta v prevodu, ko se v slovenskem besedilu znajdejo nekatere narečne besede, ki jih v nemškem izvirniku ni, npr. beseda „presenci“ za vrbove šibe, ki jih ljudje na cvetno nedeljo nosijo v cerkev: „Na podstrešju zbira vrbove šibe, navleče jih iz butaric, *presencev*, vsako leto na cvetno nedeljo blagoslovljenih v cerkvi“²⁴. V nemškem izvirniku beremo „samo“ o „Weidenruten“, ne pa tudi o „presencih“: „Sie hat Weidenruten auf dem Dachboden gesammelt, die sie aus den gebundenen Palmbuschen herauszieht, welche jährlich am Palmsonntag in der Kirche geweiht werden“²⁵.

Taka mesta so dokaz, da se je prevajalec zelo natančno in občutljivo posvečal jezikovno-slogovni podobi romana, zato je nekatera mesta v svojem prevodu „pobarval“ s koroščino, predvsem oziraje se na bralca, ki naj se po njegovem zaveda, da se romaneskni liki izražajo v koroškem narečju. Taka mesta tvorijo značilni „prevajalski dodatek“, ki pa je upravičen, saj književni prevajalec ne razmišlja le o prenosu romaneskne vsebine iz enega jezika v drugega, temveč mora upoštevati tudi to, kak vtis bo napravil njegov prevod na ciljno občinstvo. Pri takih „dodatkih“, ki jih je Štefan Vevar zagotovo usklajeval tudi s samo avtorico romana, je torej premišljeno dodajal in uokvirjal jezikovno, to je narečno podobo Koroške. Podobno je ravnal na več mestih, npr. še: „Ko se z babico vrtim v krogu, si slikam pred očmi, kako se je nekoč *rajalo* v naši izbi, česar se, pravi jo, vsi spominjajo“²⁶; v nemškem izvirniku pa je zapisan „le“ knjižni, slogovno nezaznamovani glagol „tanzen“.

Slovenski prevod povsem jasno nakazuje, da babica govori v koroškem narečju. V nemščini beremo npr.: „[...] die Milch hat nur so gespritzt“²⁷, v prevodu pa beremo narečno: „[...] mleko je kar *špricavo*“²⁸. Podobno še npr.: „Gute Nacht, lahko noč!“²⁹, v prevodu pa: „Lahko noč — *vohko nuoč!*“³⁰ Koroško govori tudi pripovedovalkin oče: „Razumem, kar pač *zastopim*, reče oče“³¹.

²² M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 25.

²³ M. Haderlap: *Engel...*, s. 33.

²⁴ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 21.

²⁵ M. Haderlap: *Engel...*, s. 27.

²⁶ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 25.

²⁷ M. Haderlap: *Engel...*, s. 58.

²⁸ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 43.

²⁹ M. Haderlap: *Engel...*, s. 60.

³⁰ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 45.

³¹ Ibidem, s. 58.

Vevarjev prevod dobiva tako značilen koroški značaj, priča pa tudi o pri-povedovalcini/pisateljici materinščini, ki ni bila knjižna slovenščina, temveč koroško-remšniško narečje iz okolice Lepene pri Železni Kapli. Ob tem naj po-udarim, da roman kljub berljivosti za prevajalca nikakor ni bil lahko delo in da je Štefan Vevar to delo dobro opravil. To, da mu bodo po izidu prevoda mnogi „škilili čez ramo“, pa je seveda vedel, kar je bilo zanj gotovo tudi moteče. A iz-jemno moč materinščine, ki je v izvirniku dobro razvidna, je v prevodu poudaril tudi kot moč in zanimivost koroškega narečja.

Posrečeno prevajalsko rešitev predstavljajo tudi vsa tista mesta, ki so v nemškem izvirniku napisana v slovenščini, v slovenskem prevodu pa je ta slovenščina zapisana kurzivno. Če se prevajalec ne bi odločil za tako rešitev, bi se v njegovem prevodu sicer zelo poudarjena dvojezičnost iz nemškega izvirnika povsem izgubila, npr. tisti del, ki vsebuje materino in dekličino molitev³². Enako prevajalsko rešitev najdemo na mestu, ko v nemškem izvirniku otrok, ki najde čebeljo matico, zavpije v slovenščini „matica, matica“³³, v slovenskem prevodu pa je ta vzklík zapisan v kurzivu.

Vsa ta mesta so dokaz, da je kakovost prevoda zelo odvisna od prevajalčeve sposobnosti branja in razumevanja izvirnika, od njegove „interpretacije“³⁴. Pri tem seveda ne mislimo na kakršnokoli prevajalsko potvarjanje besedila, temveč na usmerjenost k ciljnemu bralcu. Pri prevajanju namreč obstaja nevarnost, da se prenekatera sestavina na poti iz ene kulture v drugo, iz enega jezika v drugega, lahko izgubi ali pa dobi celo nepričakovane, nehotene pomene. Dober literarni prevajalec se tega zaveda in premišljuje o možnostih za to, da bi se to čim bolj poredko zgodilo. Zato literarno prevajanje razumemo predvsem kot medkulturno posredovanje književnih besedil, kot pretanjeno obliko medkulturne komuni-kacije³⁵.

Pri tem delu se poraja veliko vsebinskih, pa tudi jezikovno-slogovnih vprašanj, tudi pravih pasti in zagat, v katerih se znajde prevajalec. Odločati se mora med več možnostmi, od katerih je lahko vsaka „prava“, vprašanje pa je seveda, kateri kontekst bo ponudila ciljnemu bralcu, kako občutljivo sliko, kako jo bo zarisala, podčrtala — ali pa jo bo izgubila. Od kakovosti prevajalca je tudi od-visno, ali se bodo določene podobe kulturne raznolikosti, pa tudi večjezikovnih in medkulturnih prehajanj iz izvirnega literarnega besedila ohranjale tudi v pre-vodu, ali jih bo bralec zaznal, ali pa jih sploh ne bo opazil. Štefanu Vevarju je z jezikovno-slogovnimi prevajalskimi rešitvami uspelo pokazati na sonavzočnost dveh kultur in jezikov na istem geografskem in državnem območju, na Koroškem v Avstriji. Občutljivo je nakazal samoumevno moč narečja v ljudskem govoru,

³² M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 11.

³³ M. Haderlap: *Engel...*, s. 19–20.

³⁴ M. Grosman: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2004, s. 10.

³⁵ Ibidem.

pa tudi ljubezen do ohranjanja preganjane slovenščine. Pokazal je na stike in prepletanja med slovenščino in nemščino, na medkulturne vplive, ki se kažejo tako na vsebinski kot na jezikovni ravni. Njegov prevod naj bi pripomogel k razvijanju medkulturne zavesti pri ciljnemu bralcu, ki naj bi kar najbolje (s)poznal obe stični kulturi, tako slovensko kot nemško. Svojega bralca naj bi pripravil tudi na dejstvo, na katero opozarjajo različni znanstveniki, ki so se doslej ukvarjali s to problematiko, namreč da se bo soočal tudi s težavnimi konflikti, „ki jih brez medkulturne zavesti in strpnosti ne bo mogoče razrešiti“³⁶.

Roman Maje Haderlap *Engel des Vergessens/Angel pozabe* in njegov prevod v slovenščino izpovedujeta, da imajo ljudje pravico do lastne kulturne in jezikovne identitete, pa tudi to, na kar opozarjajo raziskovalci, „da so vse naše predstave o svetu odvisne od jezika, ki ga govorimo kot materinščino“ in da „govorci različnih jezikov vsaj do neke mere — prebivajo v sebi lastnih svetovih“, ki pa so „bolj ali manj neprimerljivi s svetovi drugih kultur“³⁷. Strokovnjaki poudarjajo, da „dosežkov tujih kultur ne moremo nepristransko spoznavati in presojeti brez vplivov lastne kulture, ki jo sprejemamo s primarno in sekundarno socializacijo“³⁸. Vsak književni prevod pa prinaša pravzaprav novo besedilo, v katerem lahko pride tudi do t. i. ustvarjalnega izdajstva³⁹. Gre za t. i. prevajalčev dodatek, ki je potreben zato, da lahko prevedeno literarno besedilo zaživi v novem kulturnem okolju. Taka mesta najdemo tudi v prevodu Štefana Vevarja, še največkrat tam, kjer je koroščino dodajal v svoj prevod, sicer zapisan v knjižni slovenščini.

Slovenski svet v delih Maje Haderlap se bo pri bralcih še naprej ohranjal s svojo močno sliko, s podobami gorske kmetije iz lepenskega otroštva, s številnimi ljudskimi liki, pa tudi s prvobitno koroščino. Njen roman ne upoveduje le kulturnih in jezikovnih razlik, temveč kaže tudi na sonavzočnost dveh kultur na avstrijskem Koroškem ter na možnost tvornega sožitja. Roman pripoveduje o ohranjanju slovenske kulture in jezika ter kljub zgodovinskemu trpljenju koroških Slovencev ponuja roko sprave, ponuja „angela pozabe“ vsem nemško govorečim. Opozarja na zgodovino, ki se ne bi smela ponoviti. Zato je napočil čas, da bralcem odkrije zgodbo, ki je bila predolgo zamolčana. Roman daje možnost spominu, ki se mora ohraniti, kajti:

Spomini razvzemajo ljudi iz grabnov, puntajo se jim in se jih spet polaščajo. Po koncu nacizma so še veliko vedeli drug o drugem, pripovedovali so si svoja doživetja, prepoznavali so se v bolečini drugega. Potem pa je prišel strah, da s temi zgodbami ne spadajo več zraven, da so tuji in deželi, ki je hotela slišati

³⁶ Ibidem, s. 20; E. Prunč: *Einführung in die Translationswissenschaft*. Bd. 1: *Orinetierungsrahmen*. Graz, Institut für Translationswissenschaft, 2002.

³⁷ M. Grosman: *Književnost...*, s. 21.

³⁸ Ibidem, s. 23.

³⁹ Strutz J., V. Zima: *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*. Tübingen, G. Narr Verlag, 1996, s. 8—9.

druge zgodbe in imela njihove za nepomembne. Vedo, da njihova preteklost v avstrijskih zgodovinskih knjigah ne obstaja, še manj v koroških zgodovinskih knjigah, v katerih se zgodovina dežele začne s koncem prve svetovne vojne, se potem pretrga in spet nadaljuje po koncu druge svetovne vojne. Pripovedovalci to vedo in so se naučili molčati⁴⁰.

Samo spoštljivo ohranjanje spomina, sporoča Maja Haderlap, lahko ponuja katarzično očiščenje, po katerem je mogoče na novo zaživeti. V tem novem življenju pa naj bi pisatelji in pisateljice tudi svoje zgodbe ali pesmi neobremenjeno zapisovali v različnih jezikih, v tistih pač, za katere se odločijo in jih izberejo, ne da bi se pri tem morali počutiti ogrožene ali prežanjane.

Literatura

- Borovnik S.: *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti: Filozofska fakulteta, 2012.
- Grosman M.: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2004.
- Haderlap K.: *Leta človekova*. Celovec, Mohorjeva, 2005.
- Haderlap K.: *Sledovi vojni v kapelških grapah*. Celovec, Koroški koledar, Mohorjeva, 1997.
- Haderlap M.: *Engel des Vergessens*. Roman. Gottingen, Wallstein Verlag, 2011.
- Haderlap T.: *Graparji. Spomini*. Celovec, Drava, 2007.
- Haderlap T.: *Moje zarje. Spomini na povojna leta*. Celovec, Drava, 2013.
- Hafner F.: *Peter Handke und die Slowenen. Peter Handke in Slovenci. Rede zur Verleihung des Einspielerpreises 2013. Govor ob podelitvi Einspielerjeve nagrade 2013*. Celovec, Mohorjeva, 2014.
- Juvan M.: *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana, LUD Literatura, 2006.
- Lipuš F.: *Poizvedovanje za imenom*. Maribor, Litera, 2013.
- Prunč E.: *Einführung in die Translationswissenschaft*. Bd. 1: *Orinetierungsrahmen*. Graz, Institut für Translationswissenschaft, 2002.
- Strutz J., Zima V.: *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*. Tübingen, G. Narr Verlag, 1996.

⁴⁰ M. Haderlap: *Angel pozabe...*, s. 174.

Silvija Borovnik

Medkulturnost v romanu Maje Haderlap *Engel des Vergessens* / *Angel pozabe* in strategija prevoda v slovenščino

Povzetek

Leta 2011 je pri nemški založbi Wallstein izšel roman koroške Slovenke Maje Haderlap, ki je vzbudil veliko pozornost. Roman je prvič nekaj posebnega zato, ker pripoveduje doslej manj znano in tudi pogosto zamolčano zgodbo o trpljenju koroških Slovencev v času druge svetovne vojne. To zgodbo oživlja pisateljica na osnovi pripovedi svoje babice in drugih sorodnikov, ki so bili med vojno deportirani v nacistična taborišča, ker so jih osumili sodelovanja s partizani. Drugič je roman poseben, ker izpostavlja žensko vojno zgodbo, ki je navadno v zgodovinskih priročnikih marginalizirana. Tretja posebnost romana pa se izraža v dejstvu, da ga je napisala Slovenka v nemškem jeziku. Pisateljica je to utemeljevala s pojasnilom, da ji je nemščina ponujala emocionalno distanco ter da je snov, ki je bila v nemško govorečem prostoru premalo poznana, želela čim bolj približati avstrijskim oz. nemškim bralcem. V romanu je na osnovi avtobiografskih prvin spregovorila o diskriminaciji Slovencev, pa tudi o zaničevanju in zanikovanju slovenskega jezika. Kljub temu je pisatelj Florjan Lipuš v svojem delu *Poizvedovanje za imenom* (2013) njen roman v nemščini označil kot jezikovno in nacionalno odpadništvo. Menil je, da bi morali slovenščino na umetniški ravni negovati zlasti tisti, ki so nadarjeni in sposobni, ter da pomeni pisanje literature v slovenščini ohranjanje tega jezika pred izginotjem. Njegova kritika jezikovnega prestopa Maje Haderlap v nemščino je zelo ostra tudi zato, ker to ni edini primer pri pisateljih mlajše oz. srednje generacije koroških Slovencev. Roman Maje Haderlap pa je v slovenščino prevedel Štefan Vevar, tudi sam doma s Koroškega. To je še posebno pomembno zato, ker je prevajalec s svojim inovativnim prevodom pokazal ne le na vlogo slovenskega jezika v tem nemško pisanem romanu, temveč je v svoj prevod dodajal še elemente koroškega narečja, ki je bilo prva materinščina tako avtorice romana same kakor tudi njenih literarnih likov. S temi prevajalskimi rešitvami je Vevar ohranjal jezikovno dvoravninskost izvirnika, pokazal pa je tudi na to, da je ta nemško pisani roman tudi slovenski. Avtorica romana pa sodi med pisatelje z dvojno, medkulturno zaznamovano identiteto.

Ključne besede: Maja Haderlap, roman *Angel pozabe*, slovenski prevod, dvojezičnost, medkulturnost.

Silvija Borovnik

Interculturality in Maja Haderlap's novel *Angel of Oblivion* and strategies of translation into Slovene

Summary

In 2011, the publication house Wallstein published the novel by the Carinthian Slovene Author, Maja Haderlap, which attracted a lot of attention. Firstly, the novel is special because it tells a somewhat unknown and oftentimes concealed tale about the agony of the Carinthian Slovenes during the Second World War. This narrative is being revived by the author on the basis of her grandmother's narration and other relatives, who were deported to Nazi concentration camps during the war because they were suspected of collaboration with the partisans. Secondly, this

novel is special because of its emphasis on a woman's war story which is usually marginalized in historical accounts. The third peculiarity of this novel is demonstrated by the fact that the novel was written by a female Slovene author in the German language. The author substantiated her writing on the rationale that the German language offered her the emotional distance and that she wanted to draw from the subject, which was not well-recognized in the German-speaking environment, being nearer to Austrian rather than German readers. On the basis of the autobiographical elements, she has spoken about the discrimination of the Slovenes and also about the disdain and disavowal of the Slovene language. Nevertheless, the writer, Florjan Lipuš, has labeled her novel as linguistic and national heresy in his work *Enquiry for the Name* (Poizvedovanje za imenom, 2013). He thought that the Slovene language on the artistic level should be taken care of by those that are gifted and creative and that writing literature in the Slovene language means its preservation. His critique of Maja Haderlap's linguistic crossing into German is also very harsh because this is not the only such case of writers of the younger or middle-aged generation of Carinthian Slovenians writing in German. Maja Haderlap's novel was translated into Slovene by Štefan Vevar, who is himself of Carinthian origin. This is especially important because the translator has demonstrated not only the role of the Slovene language in this novel but also has included in his innovative translation some elements of the Carinthian dialect, which is the mother tongue of the author and her literary characters. With these translation solutions, Vevar preserved the original's linguistic duality and also demonstrated that this novel, which was written in German, is also Slovene. However, the author of this novel belongs to the group of writers with a double, interculturally designated identity.

Key words: Maja Haderlap's novel *The Angel of Oblivion*, Slovene translation, bilingualism, interculturality.